

Neron - tyran czy słaby władca?

Autor tekstu: **Marcin Śrama**

I. Dzieciństwo

Neron, a właściwie Lucjusz Domicjusz Ahenobarbus urodził się 15 grudnia 37 roku. Był synem Gnejusza Domicjusza i Agrypiny Młodszej, córki znanego wodza- Germanika, a prawnuczki Augusta i jego pierwszej żony, Skryboni. Rodowy przydomek jego rodziny oznacza „brązowa broda” i pochodzi od koloru zarostu, którym charakteryzowali się Domicjusze. Poza tym cechą wspólną przedstawicieli tej rodziny było okrucieństwo i porywczosć.

Ojciec Nerona, Lucjusz w młodości określany był jako znamienity młodzieniec^[1] i z czasem dzięki swym koneksjom zrobił karierę urzędniczą. W roku 32 został konsulem. Z czasem zaczęły odzywać się w nim jednak rodzinne skłonności. Swetoniusz pisze, iż ojciec przyszłego władcy w porywie gniewu zamordował swego wyzwolénca, a na forum podczas dyskusji wyklął oko ekwicie za to, że się z nim spierał. ^[2] Innym razem miał rozmyślnie potrącić człowieka powożąc rydwanem na Via Apia. Po narodzinach syna miał stwierdzić, że dziecko takiego człowieka jak on musi przynieść nieszczęście imperium^[3]. Domicjusz zmarł w 40 roku, a cesarz Kaligula zagarnął jego majątek pozbawiając jego żonę i syna środków do życia.

Agrypina — matka Nerona w wieku trzynastu lat wyszła za mąż za Gnejusza Domicjusza. Było to typowe małżeństwo polityczne mające na celu zbliżenie panującej dynastii i rodu Domicjuszy. Rok później przeżyła rodzinną tragedię — jej matka — Agrypina starsza i dwaj bracia — Druzus i Neron zostali uwięzieni z rozkazu cesarza Tyberiusza^[4]. Za panowania Kaliguli Agrypina została oskarżona o udział w spisku na życie cesarza za co została skazana na wygnanie. Po śmierci Kaliguli powróciła do Rzymu i wyszła za mąż ponownie — tym razem za Gajusza Salustiusza Kryspusa Pasjena, adoptowanego wnuka historyka Salustiusza.

Podczas wygnania matki Neronem zajęła się jego ciotka Komicja Lepida^[5]. Po przejęciu władzy przez Klaudiusza Neron odzyskał zagarnięty przez Kaligulę majątek. Przydzielono mu również dwóch greckich nauczycieli Aniceta i Beryllusa^[6].

II. Droga do tronu

Rok 48 otworzył przed Agrypiną i Neronem niesamowitą szansę na karierę. Po śmierci oskarżanej o rozwiążość i zdradę stanu żony cesarza, Mesaliny Agrypina została nową żoną władcy (jej drugi mąż umarł krótko po swoim drugim konsulacie w roku 44). Zdobyła ogromny wpływ na Klaudiusza i wymogła na nim małżeństwo Nerona z Oktawią- córką władcy z poprzedniego małżeństwa. Jednocześnie wybrała na nauczyciela swego syna stoickiego filozofa- Senekę, który w przyszłości miał odegrać znaczną rolę przy boku cesarza.

25 lutego 50 roku Neron został usynowiony przez Klaudiusza, a rok później został ogłoszony osobą pełnoletnią i powierzono mu urząd konsula. ^[7]

W roku 54 stary cesarz umarł. Nie wiadomo, czy do jego śmierci przyczyniła się pragnąca tronu dla syna Agrypina. Niezależnie od tego żyjący pół wieku później historyk- Tacyt podaje wersję wydarzeń zgodnie z którą to ona zabiła cesarza z pomocą trucicielki Lokusty.^[8] Informację tę potwierdza również Swetoniusz^[9]. Autor Żywotów Cezarów podając mniej szczegółów ujawnia kulisy owej zbrodni. Zgodnie z jego narracją pod koniec życia Klaudiusz zaczął żałować tego, iż usynowił Nerona i związał się z Agrypiną. Być może chciał ustanowić swoim dziedzicem swego naturalnego syna z małżeństwa z Messaliną, Brytaniką^[10]. Opinia o winie Agrypiny za śmierć cesarza znajduje zwolenników również wśród autorów niższych lotów. Satyryk Juwenalis pisze na przykład:

"Grzyb Agrypiny mniej szkodliwy zatem

Skoro w jednym staruszku tylko zdusił życie

I rozkazał umieścić na nieb zenicie

Drżącej głowie i wargom z których ślina ciecze"^[11]

W ten sposób, najprawdopodobniej dzięki zbrodni 17- letni Neron został dziedzicem cesarstwa. Poza nim prawa do władzy miał jeszcze wspomniany już Brytanik, jednak był on jeszcze dzieckiem traktowanym jako młodszy syn zmarłego władcy.

Neron podczas pogrzebu przybranego ojca wymógł na senacie jego deifikację. Decyzja o ogłoszeniu bogiem tego władcy została przez Rzymian przyjęta ze śmiechem. Seneka jest autorem satyrycznego dziełka pod tytułem „Udalenie boskiego Klaudiusza”, w którym zmarłego władcę odmalowuje w jak najgorszych barwach, a swego wychowanka określa jako nadzieję Rzymu.

"Niechaj zwycięsko przekroczy granicę śmiertelnego istnienia on, który jest do mnie podobny postawą, podobny wdziękiem; nie gorszy grą, nie gorszy pieśnią. On znużonym ludziom przywróci wiek złoty, do życia wskrzesi moc prawa.

*Jak Jutrzenka rozprasza gasnących gwiazd krocie,
Które sprowadza Zorza w purpury pozłocie,
Jak płonie Brzask różany, wieszcząc Dnia nastanie,
Mrok pierzcha, Słońce wjeżdża na złotym rydwanie:
Takim jawi się Neron, takiego Cezara
Wkrótce Rzym ujrzy: z twarzy łagodny mu bije
Blask boski, bujne włosy spływają na szyję."*^[12]

III. Pierwsza dekada rządów Nerona

Neron stał się władcą lecz w jego imieniu rządziła jego matka Agrypina, przy której ważną rolę odgrywali Seneka oraz prefekt pretorianów Burrus. Osoba nowego cesarza spotykała się z entuzjazmem społeczeństwa, ale w praktyce względem panowania starego cesarza niewiele się zmieniło, a odsuwanie młodego władcy od sprawowania rządów mogło być przyczyną jego przyszłego niezdecydowania. Neron będąc od dzieciństwa zdominowanym przez matkę, a później odsuwany przez nią od władzy nie mogąc realizować się w polityce odnalazł pasję w muzyce i poezji. Wbrew opinii rozpowszechnionej głównie przez Henryka Sienkiewicza w *Quo Vadis* najprawdopodobniej w tej sferze musiał mieć pewien talent, na co zwraca uwagę na przykład niechętny władcy Swetoniusz, który gdyby było inaczej z pewnością opisałby cesarza jako zupełnie beztalencie.^[13] Władca miał również pewne zasługi dla rozwoju kultury. Stworzył igrzyska wzorowane na olimpijskich, nazywane Neronami, w których mieli brać udział poeci i śpiewacy.

Mimo wszystko Neronowi zapewne nie odpowiadała rola figuranta, dlatego z czasem zaczął traktować matkę z coraz większym dystansem. Stosunki między nim, a Agrypiną z czasem musiały stać się tak napięte, że cesarzowa zaczęła snuć plany o osadzeniu na tronie Brytanika. Gdy Neron dowiedział się o tym nie zawahał się przed nakazaniem zabicia najpierw Brytanika^[14], a później Agrypiny.^[15]

John William Waterhouse, Smutek Nerona po zabiciu matki, 1878

Na wieść o śmierci Agrypiny senat rzymski nie tylko nie potępił Nerona, ale na dodatek wydał uchwałę będącą dziękczynieniem wobec bogów za ocalenie władcy.

Te zbrodnie, a później również morderstwo córki Klaudiusza, a żony Nerona, Oktawii były dla Seneki, wychowawcy i powiernika władcy kresem marzeń o władcy- filozofie ukazanych w dziele

napisanym tuż po wstąpieniu Nerona na tron. Mimo to pozostał on przy władcy do roku 62, kiedy to umarł drugi współpracownik Nerona- prefekt pretorianów Burrus, a jego następcą został Tygellinus.

IV. Problemy na granicach i wyprawy

Pierwsze dziesięciolecie rządów Nerona było okresem spokoju. Rzym nie był dotykany przez żadne większe kataklizmy zewnętrzne. Dopiero w roku 61 w Brytanii doszło do powstania plemienia Icenów pod wodzą królowej Boudiki. Powstańcy odnosili zwycięstwa nad armią rzymską, zdobyli nawet Comulodunum, Londinium i Verulamium- trzy największe ośrodki rzymskiej władzy. Powstanie zostało jednak dość szybko zdławione przez rzymskie wojska pod wodzą Gajusza Swetoniusza Paulinusa^[16].

Natomiast na wschodzie trwały ciągle walki z Partami prowadzone przez uzdolnionego dowódcę Gnejusza Domicjusza Korbulona zakończone w 66 roku złożeniem przez partyjskiego króla hołdu Neronowi.

Panowanie Nerona nierozzerwalnie łączy się jednak z czymś znacznie bardziej pacyfistycznym- z rzymskimi wyprawami badawczymi na północ oraz do Afryki. W dziele Pliniusza Pt. „Historia naturalna” zachowały się informacje o rzymskim ekwicie wysłanym nad Bałtyk w poszukiwaniu bursztynu ^[17]. Na inną wyprawę prawdopodobnie w roku 61 wyruszyła mała grupka pretorianów pod dowództwem dwóch centurionów. Jej uczestnicy dotarli do Sudanu, do Meroe, stolicy istniejącego wówczas państwa Napata^[18].

V. Cesarz — prześladowca

Te zwycięskie wojny i wyprawy ówczesnych badaczy w znacznym stopniu kontrastował z tym co działo się w samym Rzymie, gdzie cesarz pozostawał pod całkowitym wpływem Tygelina i swojej nowej żony Poppei. Opisy obyczajów jego dworu możemy odnaleźć choćby w niezachowanym w całości dziele Gajusza Petroniusza pod tytułem *Satyricon*, w którym ów rzymski arbiter elegancji odmalowuje obraz Trymalchiona- wyzwolenca o okropnych manierach, który jest odbiciem Nerona ^[19].

W nocy z 18 na 19 lipca w Rzymie wybuchł pożar. Zniszczył on znaczną część miasta. Na wieść o jego wybuchu Neron przebywający wówczas w Ancjum powrócił do miasta, gdzie otworzył dla ludzi, których domy spłonęły Pole Marsowe, Gmach Agrypy i własne ogrody^[20]. Jednak popełnił błąd. Podczas gaszenia pożaru miał śpiewać swój poemat o zniszczeniu Troi.^[21] Stało się to przyczyną powstania plotek o tym, że to Neron nakazał podpalić miasto.

Władca chcąc oddalić od siebie te oskarżenia zrzucił winę na niewielkie ugrupowanie religijne chrześcijan. Nie wiadomo dlaczego wybrał akurat tę grupę religijną. Nie wiadomo również jaka była skala owych pierwszych w historii prześladowań chrześcijan. Swetoniusz nie wspomina o nich w ogóle, natomiast Tacyt poświęca im wiele miejsca:

"Podstawił Nero winowajców i dotknął najbardziej wyszukanymi kaźniami tych, których znienawidzono dla ich sromot, a których gmin chrześcijanami nazywał. Początek tej nazwie dał Chrystus, który za panowania Tyberiusza skazany był na śmierć przez prokuratora Poncjusza Piłata, a przytłumiony na razie zgubny zabobon znowu wybuchnął, nie tylko w Judei, gdzie się to zło wylęgło lecz także w stolicy, dokąd wszystko co potworne albo sromotne zewsząd napływa i licznych znajduje zwolenników. Schwytano więc naprzód tych, którzy tę wiarę publicznie wyznawali, potem na podstawie ich zeznań ogromne mnóstwo innych i udowodniono im nie tyle zbrodnię podpalenia, ile nienawiść ku rodzajowi ludzkiemu. A śmierci ich przydano na urągowisko, że okryci skórami dzikich zwierząt ginęli rozszarpywani przez psy albo przybici do krzyżów, gdy zabrakło dnia palili się służąc za nocne pochodnie. Na to widowisko ofiarował Nero swój park i wydał igrzysko w cyrku, gdzie w przebraniu woźnicy między tłum się mieszał lub na wozie stawał. Stąd, chociaż ci ludzie byli winni i zasługiwali na najsurowsze kary budziła się ku nim litość jako takim, którzy nie dla pożytku państwa, lecz dla zadośćuczynienia jednego człowieka byli traceni". ^[22]

Henryk Hektor Siemiradzki, Dirce chrześcijańska, 1897

W opisie Tacyta widoczna jest nienawiść wobec wyznawców nowego kultu, która w kręgach senatorskich była właściwie powszechna- najwyższe kręgi władzy w Rzymie były przywiązane do swej tradycyjnej religii i niechętnie patrzyły na nowinki religijne. Chociaż z drugiej strony również w tych sferach chrześcijaństwo stosunkowo wcześniej znajdowało swoich zwolenników, na sześć lat przed pożarem Rzymu w imperium głośna była sprawa Pomponii Grecyny, żony zasłużonego wodza Aulusa Plaucjusza, którą oskarżano o wyznawanie „obcego zabobonu”^[23]. Niektórzy współcześni historycy uważają, że cesarz Domicjan w roku 95 wygnał z Rzymu swoich krewnych Flawiusza Klemensa i Domityllę, gdyż przyjęli oni religię chrystusową^[24]. Pochodzą również dwie wzmianki dotyczące ewentualnych Chrześcijań w rodzinie cesarskiej już za czasów Nerona. Pierwszą z nich jest fragment Listu świętego Pawła do Filipian^[25], drugą fragment homilii świętego Jana Chryzostoma wspominający o cesarskiej konkubinie wyznającej nową religię^[26].

Henryk Hektor Siemiradzki, Pochodnie Nerona, 1876

Istniały jednak inne względy sprawiające, że chrześcijanie mogli wydać się Neronowi odpowiednimi winnymi- spotykali się na cmentarzach, żyli w niewielkich grupach, a poza tym wierzyli w rychły koniec świata, koniec władzy cesarskiej i przyjście Mesjasza, który zaprowadzi Królestwo niebieskie. Dla starożytnych mógł być to swego rodzaju bunt przeciwko ustalonemu porządkowi świata.

Owe pierwsze prześladowania pomimo wrogości znacznej części społeczeństwa wobec nowej religii nie trwały zbyt długo i zapewne dotyczyły tylko samego miasta Rzym.

VI. Upadek

Po pożarze cesarz zabrał się do odbudowy miasta zgodnie z własnymi planami. Do dzisiaj zachowały się ruiny Złotego domu cesarza — Domus aurea, który miał być świadectwem potęgi władcy. Wprowadził również reformy mające na celu ułatwienie ratowania miasta w przyszłości, które według Tacyta spotkały się z entuzjazmem mieszkańców^[27].

Jednocześnie cesarz zaostriżył politykę finansową państwa. Tacyt pisze, iż podatki na odbudowę miasta zrujnowały Italię i prowincje imperium^[28].

Była to jednak potęga dość iluzoryczna. Już w roku 65 doszło do spisku oficerów pod przywództwem Pizona przeciwko Neronowi. Spiskowcy ponieśli klęskę. Poniosło to za sobą falę egzekucji osób, którzy byli zamieszani w ich działania. Niektórzy oskarżeni o udział w spisku woleli popełnić samobójstwo niż zginąć z ręki władcy, na przykład Seneka, czy Gajusza Petroniusz.^[29] Pierwszy z nich najprawdopodobniej wiedział o działaniach spiskowców, natomiast jedynym związkiem Petroniusza ze spiskowcami była przyjaźń z jednym z nich, Scewinusem.

Neron po ocaleniu swego panowania odbył podróż do Grecji, gdzie wziął udział w igrzyskach olimpijskich i zdobył wszystkie możliwe trofea. Okazywał Grekom wiele szacunku. Zwolnił na przykład Grecję z płacenia trybutu Rzymowi^[30].

W tym czasie sytuacja w imperium pogorszyła się — w Judei wybuchł bunt Żydów, którzy byli niezadowoleni z samowoli tamtejszych namiestników^[31]. W dwa lata później w Galii wybuchł bunt pod wodzą jednego z tamtejszych namiestników — Gajusza Juliusza Windeksa, który wydał odezwę, w której opisywał szaleństwa cesarza^[32] i ogłosił się mścicielem mającym na celu uwolnienie Rzymian od tyrańskich rządów cesarza^[33]. Windeks próbował prowadzić rozmowy z namiestnikiem Hiszpanii, Galbą, który początkowo nie chciał wchodzić w układy z buntownikiem. Jednak w oczach podejrzanego władcy nawet same negocjacje mogły być uznane za zdradę, zwłaszcza w kontekście, że przywódca galijskiego powstania w listach namawiał Galbę do „stania się oswobodzicielem rodu ludzkiego”^[34]. Dlatego Galba 2 kwietnia 68 roku w Carthago Nova wygłosił przemówienie, w którym wystąpił przeciwko cesarzowi^[35].

Niestety Windeks szybko poniósł klęskę z rąk namiestnika Germanii Górnej, Lucjusza Werginiusza Rufusa^[36]. Bunt podnosiły jednak kolejne armie.

W samej stolicy sytuacja stawała się coraz gorsza. Wyższe warstwy społeczne nienawidziły Nerona za czystki jakie uczynił po zdławieniu spisku Pizona, natomiast uboższa część społeczeństwa była niezadowolona z nieregularnych dostaw zboża do stolicy spowodowanych zwiększeniem zapotrzebowania na nie wśród armii walczącej między innymi w Judei. Neron nie potrafił poradzić sobie z sytuacją. Zwłaszcza, gdy doniesiono mu o buncie pozostałych armii^[37]. Jednocześnie podczas wystąpienia w senacie władca spotkał się z oporem senatorów, którzy po odczytaniu jego przemówienia mówiącego o karze grożącej buntownikom mieli zakrzyknąć „I ty zginiesz Auguście”^[38]. Cesarz nie mógł liczyć również na pretorian. Swetoniusz przytacza sytuację w której jeden z gwardzistów nie chcąc wykonać rozkazu cesarza powiedział cytując Eneidę: "Rozstać się z życiem, czy to takie smutne”^[39].

Gdy zechciał opuścić miasto udał się do podmiejskiej willi jednego ze swoich wyzwolenców, Faona. W drodze słyszał okrzyki żołnierzy na cześć Galby.^[40] Będąc już na miejscu towarzyszący mu wyzwolenci zaczęli namawiać go do „ucieczki przed zniewagami”^[41].

Neron zginął w wieku 31 lat, po 14 latach panowania. Pochowany został w grobowcu rodziny Domicjuszów^[42]. Swetoniusz twierdzi, że jego śmierć wywołała powszechną radość^[43]. Zdaniem Tacyta byli tacy, którzy go żalowali. Następca zmarłego władcy, Galba miał stwierdzić, że „za Neronem najgorsi zawsze będą tęsknili”^[44]. Otho, przyjaciel Nerona - drugi władca roku czterech cesarzy miał zostać nazwany nowym Neronem i traktowano to jako pochwałę. Ponadto pozwolił na stawianie swemu poprzednikowi posągów i nakazał dokończenie budowy Złotego Domu^[45]. Witeliusz po wstąpieniu na tron miał nawet złożyć ofiarę ceniom Nerona^[46].

Krótko po śmierci władcy na wschodzie pojawił się uzurpator twierdzący, że jest Neronem. Zebrał on grupę zwolenników lecz zginął na wyspie Kythos. Za panowania dynastii Flawiuszy pojawiło się jeszcze dwóch uzurpatorów podających się za tego cesarza. Pierwszy z nich w roku 79, drugi w 88.^[47] Obydwaj zbiegli do Partii, gdzie próbowali namówić tamtejszych władców na przywrócenie ich na tron cesarski.^[48]

VII. Podsumowanie

Neron wstępując na tron cieszył się ogromnym poparciem społeczeństwa. W ciągu czternastu lat panowania roztrwonił ten kapitał zaufania.

Przez całe swe panowanie ulegał najpierw matce, a później swoim doradcom, co paradoksalnie było dobre dla cesarstwa, które na początku jego rządów przeżywało okres rozwoju. Dopiero wtrącenie się cesarza w kwestie ekonomiczne i wprowadzenie dodatkowych podatków na odbudowę stolicy i prowadzenie wystawnego życia przyczyniło się do pogorszenia sytuacji i niezadowolenia wśród niższych warstw społecznych. Krwawe rozprawienie się z opozycją przydało cesarzowi wrogów wśród elity, która pomimo iż represje te dotyczyły stosunkowo wąskiej grupy oskarżanych o udział w spisku Pizona, poczuła się zagrożona. Z czasem niezadowolenie z rządów władcy stawało się coraz większe, a on sam stawał się dla poddanych wcieleniem zła.

Wyjątkiem w sposobie postrzegania Nerona są jednak greccy historycy, którzy w swych dziełach odwdzięczają się mu za miłość wobec kultury ich narodu i uwolnienie Grecji od danin na rzecz Rzymu. Plutarch pisze na przykład, że bogowie winni są Neronowi wdzięczność, gdyż władca ten obdarzył wolnością najbardziej umiłowany przez nich lud^[49].

Bibliografia:

1. Collingridge Vanessa, Boudica, London 2004
2. Grant Michael, Neron, Warszawa 1980
3. Krawczuk Aleksander, Poczet cesarzy rzymskich, Warszawa 1986
4. Peterkulus, Historia rzymska, Wrocław 2006
5. Pliniusz Młodszy, Listy (edycja internetowa-
<http://www.thelatinlibrary.com/pliny.html>)
6. Pliniusz Starszy, Historia naturalna, Poznań 1845
7. Plutarch, De sera Numid vindicta (edycja internetowa-
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2008.01.0302%3Asection%3D22>)
8. Seneka, Udynienie boskiego Klaudiusza (Edycja komputerowa:
www.zrodla.historyczne.prv.pl (<http://www.google.com/url?q=http%3A%2F%2Fwww.zrodla.historyczne.prv.pl&sa=D&sntz=1&usg=AFQjCNGZqxrGgA9ef1R9l0Zi2CIMFZ Y9g>) — strona aktualnie nieaktywna)
9. Seneka, O zjawiskach natury [w] Seneka, Pisma filozoficzne t. III., Warszawa 1969
10. Józef Flawiusz, Wojna Żydowska, Warszawa 2010

11. Swetoniusz, Żywoty Cezarów, Ossolineum 1987
 12. Tacyt, Dzieje [w] Tacyt, Dzieła zebrane, Warszawa 1957
 13. Tacyt, Roczniki [w] Tacyt, Dzieła zebrane, Warszawa 1957
-

- [1] Peterkulus, Historia rzymska II 10
- [2] Swetoniusz, Żywoty Cezarów, VI, 5
- [3] Ibidem, VI, 6
- [4] Tacyt, Roczniki, 6,23
- [5] Michael Grant, Neron, Warszawa 1980 s. 12
- [6] Ibidem, s. 13
- [7] Ibidem, s. 15
- [8] Tacyt, Roczniki, 16, 66- 69
- [9] Swetoniusz, op. cit, V, 44
- [10] Ibidem, V, 43
- [11] Juwenalis, Satyry, VI, 620- 623
- [12] Seneka, Udynienie boskiego Klaudiusza, IV
- [13] Swetoniusz, op. cit., VI 52
- [14] Tacyt, Roczniki, XVII, 12- 17
- [15] Ibidem, XIX, 1- 9
- [16] Vanessa Collingridge, Boudica, London 2004
- [17] Pliniusz Starszy, Historia naturalna, XXXVII, 45
- [18] Seneka, O zjawiskach natury, VI, 8, 3- 4
- [19] Życie Petroniusza opisane jest przez Tacyta w Rocznikach, XVI, 16- 19.
- [20] Tacyt, Roczniki, XV, 39
- [21] Tacyt, Roczniki, XV, 39 ; Swetoniusz, op. cit. VI, 38
- [22] Tacyt, Roczniki, XV, 44
- [23] Ibidem, XIII, 32
- [24] Jest to jednak pogląd bardzo kontrowersyjny, wzmianka na ten temat: A. Krawczuk, Poczet cesarzy rzymskich, s.111
- [25] List do filipian, IV, 22
- [26] Św. Jan Chryzostom, Homilia, XLVI, 13
- [27] Tacyt, Roczniki, XV, 43
- [28] Ibidem, XV, 45
- [29] Ibidem XV, 65 i XVI, 19
- [30] Michael Grant, Neron, s. 175
- [31] Bardziej szczegółowe informacje na ten temat: Marcin Śrama, [Józef Flawiusz i Wojna Żydowska](http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,9567) (<http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,9567>), 11-02-2014
- [32] Michael Grant, Neron, s. 182
- [33] Pisze o tym Pliniusz Starszy w Historii naturalnej XX, 160
- [34] Swetoniusz, op. cit. VII, 9
- [35] Michael Grant, Neron, s. 183
- [36] Pliniusz Młodszy, Listy, VI, 10; IX, 19
- [37] Swetoniusz, op. cit. VI, 47
- [38] Ibidem, VI, 46
- [39] Ibidem, VI, 47
- [40] Ibidem, VI, 48
- [41] Ibidem, VI, 49
- [42] Ibidem, VI, 50
- [43] Ibidem, VI, 57
- [44] Tacyt, Dzieje, I, 16
- [45] Swetoniusz, op. cit., VIII, 7
- [46] Ibidem, IX, 11
- [47] Michael Grant, op. cit. S. 191- 192, Autor powołuje się na Tacyta- Dzieje, II, 8

[48] O roli owych uzurpatorów na stosunki rzymsko- partyjskie poświęcony jest rozdział w pracy Jakuba Kozłowskiego Pt. „Wschód rzymski pod panowaniem Flawiuszów” (Gniezno, 2013)

[49] Plutarch, De sera Numid vindicta, 567

Marcin Śrama

Student pierwszego roku komunikacji europejskiej w Instytucie Kultury Europejskiej Uniwersytetu Adama Mickiewicza. Jego pasją jest historia, biologia i religioznawstwo.

[Pokaż inne teksty autora](#)

(Publikacja: 07-05-2014)

[Oryginał..](http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,9648) (<http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,9648>)

Contents Copyright © 2000-2012 Mariusz Agnosiewicz

Programming Copyright © 2001-2012 Michał Przech

Właścicielem portalu Racjonalista.pl jest Fundacja Wolnej Myśli.

Autorem portalu jest Michał Przech, zwany niżej Autorem.

Żadna część niniejszych opracowań nie może być wykorzystywana w celach komercyjnych, bez uprzedniej pisemnej zgody Właściciela, który zastrzega sobie niniejszym wszelkie prawa, przewidziane w przepisach szczególnych, oraz zgodnie z prawem cywilnym i handlowym, w szczególności z tytułu praw autorskich, wynalazczych, znaków towarowych do tego portalu i jakiegokolwiek jego części.

Wszystkie elementy tego portalu, wliczając w to strukturę katalogów, skrypty oraz inne programy komputerowe są administrowane przez Autora. Stanowią one wyłączną własność Właściciela. Właściciel zastrzega sobie prawo do okresowych modyfikacji zawartości tego portalu oraz opisu niniejszych Praw Autorskich bez uprzedniego powiadomienia. Jeżeli nie akceptujesz tej polityki możesz nie odwiedzać tego portalu i nie korzystać z jego zasobów.

Informacje zawarte na tym portalu przeznaczone są do użytku prywatnego osób odwiedzających te strony. Można je pobierać, drukować i przeglądać jedynie w celach informacyjnych, bez czerpania z tego tytułu korzyści finansowych lub pobierania wynagrodzenia w dowolnej formie. Modyfikacja zawartości stron oraz skryptów jest zabroniona. Niniejszym udziela się zgody na swobodne kopiowanie dokumentów portalu Racjonalista.pl tak w formie elektronicznej, jak i drukowanej, w celach innych niż handlowe, z zachowaniem tej informacji.

Plik PDF, który czytasz, może być rozpowszechniany jedynie w formie oryginalnej, w jakiej występuje na portalu. **Plik ten nie może być traktowany jako oficjalna lub oryginalna wersja tekstu, jaki prezentuje.**

Treść tego zapisu stosuje się do wersji zarówno polsko jak i angielskojęzycznych

portalu pod domenami Racjonalista.pl, TheRationalist.eu.org oraz Neutrum.eu.org.

Wszelkie pytania prosimy kierować do redakcja@racjonalista.pl